

Ombergs häckfågelfauna - en atlasinventering 2002-2004

Lars Gezelius och Olle Jonsson

I början av 2000-talet inledde Länsstyrelsen en grundlig natur- och kulturinventering av Omberg. Fåglarna ingår naturligtvis i karteringen och den har gjorts i form av en atlasinventering för berget. För ett år sedan blev Omberg Sveriges första ekopark och nu har flera naturvårdsåtgärder påbörjats. Vingspegeln har härmed nöjet att presentera en fågelatlas för Omberg.

Inledning

Mellan Östgötaslätten och Vättern, höjer sig Omberg som en ö i det flacka landskapet. En långsmal, jättelik limpa som sträcker sig från Alvastra i söder och en mil norrut upp till Borghamn. Berget med dess mycket rika och särpräglade fauna och flora har genom tiderna fångat människan. Denna urbergshorst som når 175 meter över Vätterns yta – och nästan lika högt över Östgötaslätten – bildades för ca en halv miljard år sedan, innan livet ännu hade klivit upp på land.

Fåglarnas Omberg av idag kan sägas börja under avsmältningsskedet av den senaste istiden. Omberg utgjorde för ca 11 000 år sedan en ö med arktisk tundra omgiven av den väldiga Baltiska issjön. Från berget har vi knappast några ornitologiska uppgifter före 1800-talet, även om fossilfynd från Dags mosse ger vissa ledtrådar, men vi vill ändå ge en kort historisk översikt över förutsättningarna för fågelfaunan sedan isen dragit sig tillbaka. Informationen om hur landskapet har förändrats kring Omberg nedan, bygger främst på pollenundersökningar från Dags mosse (Göransson 1989).

När isen smälte tillbaka lämnade den efter

sig en kalkrik jord på Omberg, med jordmaterial från kalkberggrunden norr om berget. Om inte denna kalk hade hamnat ovanpå bergets granit-/porfyrberggrund, skulle vi inte ha förutsättningarna för dagens rika naturmiljöer. Till de tidigaste fjällmiljöerna hör fjällsippeheden, delvis lik den vid Abisko idag. Arktiska sjö/havsfåglar och arter knutna till tundra koloniserade rimligtvis berget vid denna tid. Ängsdiplärkan är en fjällhedsart som idag finns sparsamt på öppna platser på berget.

För ca 10 000 år sedan var Omberg inte längre en ö. Nedanför branterna i öster, söder och norr låg nu landområden över det dåvarande s.k. Yoldiahavets yta. Vättern och Tåkern hade avsnörts som egna sjöar. Klimatet blev allt varmare. ”Slätten” och Omberg kläddes med örtrika björkskogar på den kalkrika marken. En del mindre kräsna skogsarter, t.ex. lövsångare, har troligen kontinuitet på berget sedan denna tid (jfr. Svensson m.fl. 1999). För ca 9000 år sedan hade fjällbjörkskogen ersatts med skogar som dominerades av tall och hassel och för 8600 år sedan börjar ädellövskogarnas epok. Klimatet fortsätter att bli varmare. Skogar med alm, ask, ek och lind kommer att dominera

FOTO: KURT ADOLFSSON

Det mytomspunna berget sett från sjösidan.

landskapet i bygden under flera tusen år. Även om vi har liten kunskap om forntidens fågelfauna, är det rimligt att anta att många av dagens typiska lövskogsarter fanns på plats här redan då.

Människans successiva övergång till odling och boskapsskötsel som levebröd påverkar landskapet dramatiskt och ger nya förutsättningar för öppenmarksfåglar. Denna nya era börjar kring Omberg vid värmetidens höjdpunkt för ca 5000 år sedan (Brovall 1986). Tillfälligt röjda åkrar odlas under något år. Urskog ersätts i många områden av skog i olika stadier av igenväxning och av betesmarker. Klimatet blir svalare vilket gynnar granen som invandrar norrifrån för ca 4000 år sedan. Den ökar kraftigt för ca 2000 år sedan (Göransson 1989), samtidigt

som människan börjar övergå till ett betydligt effektivare odlingssystem – åkrarna gödslas och blir permanenta. Landskapet förändras dramatiskt och blir än mer öppet. Igenväxningsstadier blir sällsynta och stora områden med glest trädbevuxta slättermarker skapas. Under denna tid invandrar boken söderifrån. Stora delar av Omberg är emellertid åkermark eller öppen betesmark. Ett flertal gårdar finns dokumenterade sedan medeltiden. Efter medeltiden förändras åter Ombergs natur. Odlingen upphör till största delen, till förmån för hjortar och nötboskap som betar i en kunglig jaktpark – Djurgården. De vanligaste trädslagen är vidkroniga ekar och granar. Detta landskap torde ha hyst gott om härfågel och blåkråka (Tyrberg 2002). Det moderna skogsbru-

Delområdenas avgränsning och numrering.

Delområden

1. Anudden *Lars Gezelius 2003*

Domineras av ädellövbranter och klippstränder. I söder finns mer ensartad barrblandskog. Rikligt med grova lövträd, främst ek.

2. Söder Brottsledet *Karl-Martin Axelsson & Ruben Brage 2003*

Domineras av ensartade produktionsskogar med gran och ädelgran, hyggen och planteringar.

3. Marsafällan *Bengt Arhall & Christer Kimgård 2003*

En mosaik av ensartad produktionsskog, lövrika hyggen, och brantskogar med ädellöv och gran. Rikligt med grova träd, främst ek.

4. Vitlerbäcken-V. väggar *Bengt Andersson & Christer Eriksson 2003*

Rika brantskogar med ädellöv, gran och tall, samt öppna klippbranter, skredmarker och klippstränder. Rikligt med grova ekar.

5. Norr Schwartzwald *Lars Gezelius 2004*

Domineras av ensartade produktionsskogar med gran och ädelgran, hyggen och granplanteringar, men här finns även en lövrik trädgårdsmiljö samt sumpskog.

6. Ombergsliden *Gunnar Myrhede 2003*

Mosaikartat område. Stora delar har ensartad produktionsskog med gran och hyggen/planteringar, men här finns äldre barrskog, blandsumpskog, kalkkärr och buskrik hagmark m.m. Gränser till vidsträckta åkermarker.

7. Söder Schwartzwald *Olle Jonsson 2003*

Domineras av ensartad produktionsskog med främst gran, men här finns också flera mindre bokskogspartier, en äldre tallskog och ett lövrikt större hygge.

8. Ostmossen *Anders Elf 2003*

Mosaikartat område. Stora delar har ensartad produktionsskog med gran och hyggen/planteringar, men här finns även äldre barrskog, blandsumpskog, kalkkärr och buskrik hagmark m.m. Gränser till vidsträckta åkermarker.

9. Ragelskärr *Bengt Arhall & Christer Kimgård 2002*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran och hyggen/planteringar, men här finns även äldre skog med gran och ädellöv samt sumpskog.

10. Sydväst Vävergården *Jan Henriksson 2003*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran och hyggen/planteringar, men här finns även små kalkkärrspartier och sumpskog. Gränser till vidsträckta åkermarker.

FOTO: KURT ADOLFSSON

11. Oxbåset-Storpissan *Bengt Andersson & Christer Eriksson 2002*

Domineras av rika brantskogar med gran och ädellöv, samt klippstränder, men här finns även yngre ensartad skog med tall och björk. Enstaka grova lövträd och granar finns.

12. Älvarum *Gunnar Myrhede 2002*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran och större hyggen/planteringar, men här finns även äldre barrskog, sumpskog samt yngre ekskog.

13. Norr om Urbjörn *Lars Gezelius 2002*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran och större hyggen/planteringar, men här finns även alsumpskog, en damm och äldre tall- och granskog.

14. Renstadfällan *Ilze Girgensone 2002*

I området finns ädellövskogsbranter och en stor buskrik naturbetesmark, men också barrplanteringar, samt en damm och en bäck. Gränsar till Dags mosse och åkermark.

15. Portbola *Anders Elf 2002*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran och hyggen/planteringar, men här finns även brantskogar med ädellöv och gran, sumpskogar samt ett yngre bokbestånd.

16. Höje *Lars Nilsson 2002*

Mosaikartat område. Här finns ensartad produktionsskog med gran och exoter, äldre granskog, gran- och lövsumpskog, bok-ädellövskog, hassellundar, naturbetesmark, åker samt trädgårdsmiljöer. Rikligt med grova lövträd. Gränsar till Dags mosse och åkermark.

17. Stocklycke *Olle Jonsson 2002*

Heterogent område med ädellövblandskog, äldre bokskog, blandsumpskog, slätteräng, åker, samt äldre granskog, trädgårdsmiljö och klippstrand. Rikligt med grova bokar förekommer.

18. Hjässan *Karl-Martin Axelsson & Ruben Brage 2002.*

Domineras av ensartad produktionsskog med gran, exoter och hyggen/planteringar, men här finns även äldre granskog, sumpskogar, yngre bokskog samt öppen mark/krattskog kring Hjässan.

19. Bokskogen/Alvastra *Lars Frölich m.fl. 2002-2004*

Domineras av bokskog och alm-/askdominerad ädellövskog. Här finns även betesmark/fuktäng, dammar, branter/klippstränder, trädgårdsmiljöer samt rikligt med grova bokar, ekar och almar. Gränsar till vidsträckta åkermarker.

Tofsmes - en av Ombergs ovanliga mesar.

kets tid, med odlad skog, börjar på Omberg redan på 1850-talet. 1859-1934 fanns en skogsskola vid Höje, vilket innebar barrplanteringar i stor skala och experiment med många främmande trädslag (Sandberg m.fl. 1992). Skogsbruket har varit fortsatt intensivt genom 1900-talet, men på bl.a. 1950-talet planterade man ek och andra lövträd i rätt stor omfattning.

Dagens Omberg har miljöer med fågelpopulationer som har sitt ursprung i någon av de olika tidsepokerna som beskrivits ovan. En stor del av bergets skogar är idag dock påverkade av ett intensivt skogsbruk. Men den stora sammanhängande delen med statlig mark på Omberg, ca 80% av ytan, utgör från och med maj 2003 Sveaskogs första Ekopark. Målsättningen i parken, på lång sikt, är bl.a. att öka andelen ädellövnaturskog från 15% till 45%, att öka andelen grannaturskog från 5% till 15% och att öka antalet jätteekar från 400 till 5000. Även hagmarker/betad skog och sumpskogar kommer att restaureras. Produktionsbestånden kommer att utgöra högst 40% av ytan, och i samtliga dessa bestånd tas särskild naturvårdshänsyn med ca 25% av beståndets yta. Åtgärderna bör alltså på sikt gynna fågelarter knutna till såväl löv- och

Småskrake. En karaktärsfågel längs Vätterns strand.

barnaturskogar som till kulturlandskap. Inom den privatägda delen av Omberg förväntas skogsbruket bli fortsatt intensivt.

Tommy Tyrberg (2002) har gjort en sammanställning av äldre material vad gäller Ombergs fåglar. Den inbegrep litteratur, fågelsamlingar och Tåkerns Fältstations dagböcker. Sammanställningen resulterade i 165 observerade fågelarter på berget, varav 93 häckande. Sällsyntheter som har eller kan ha häckat på berget är blåkråka (häckfågel på 1880-talet), härfågel (före 1886) och brandkronad kungsfågel (observerad 1988). Även om Omberg har varit välbesökt av ornitologer ända sedan 1800-talet, har utbredning och beståndstätheter av häckande arter på berget hittills varit dåligt kända. Det beror till en del på att ornitologer liksom andra besökare i stort sett endast besöker kända lokaler på berget.

Syftet med denna atlasinventering var att få kunskap om var olika arter häckar på berget, samt i någon mån att få en grov uppskattning om de ovanligare arternas numerär. Vi presenterar här utbredningskartor för de arter som med säkerhet eller stor sannolikhet häckar på Omberg. Kartorna kommenteras med respektive arts populationsstatus i Sverige, samt i aktuella fall om arten

förväntas minska eller öka på Omberg efter det att planerade naturvårdsåtgärder har genomförts. Häckande arters tätheter på berget kommenteras ibland, men kommer att diskuteras senare, då analyser av punktruttsinventeringar och linjetaxering har gjorts. Vi omnämner slutligen vilka ytterligare arter som kan tänkas häcka på berget utifrån våra inventeringsresultat.

Modifierad svensk fågelatlas

Vår inventeringsmetod bygger till stor del på den som användes under inventeringen Svensk fågelatlas (Svensson m.fl. 1999), men med flera modifierationer. Vi använde betydligt mindre inventeringsytor, ca 1 km² stora. Ytorna indelades heller inte efter kartans rutnät, eftersom målsättningen var att dela in berget i någotsånär homogena delområden. Vi delade in berget i 19 delområden och avgränsningen gjordes med hjälp av flygbilder. I dessa ur vegetationssynpunkt ganska stora delområden förekommer flera naturtyper, men vi har kunnat skilja ut mer eller mindre orörda områden från de med mer eller mindre intensivt skogsbruk.

Varje delområde besöktes av en inventerare vid fem-sex tillfällen under perioden 20 april till 15 juli 2002 till 2004. Inventeringsbesöken gjordes

vanligen tidigt på morgonen, med start senast två timmar efter soluppgången, men kompletterades vid behov med kvällsbesök. Inventeraren strövalde så att hela delområdet täcktes in inom syn- och hörhåll.

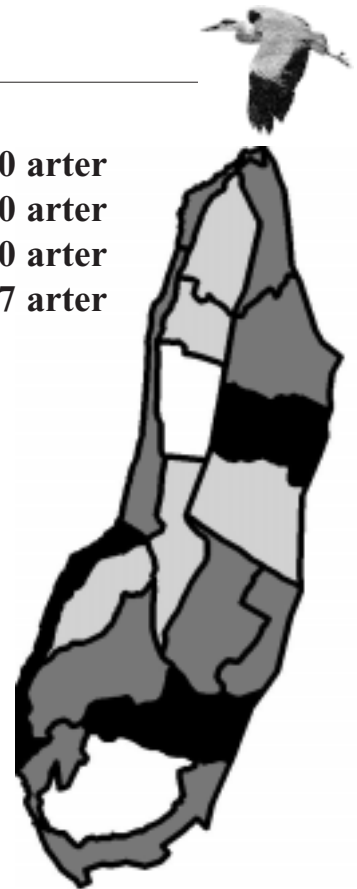
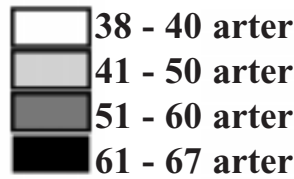
Vår ambition var att leta upp varje art som kunde tänkas häcka inom respektive delområde. Utifrån den lista med "häckningskriterier" som användes i svensk fågelatlas (Appendix 1), delade vi sedan in arterna i sådana där vi kunde konstatera "säker häckning" (kriterium 10-20), "trolig häckning" (kriterium 5-9) eller "möjlig häckning" (kriterium 2-4), för att producera utbredningskartor för arterna. Arter som observerats utan tecken på häckning (kriterium 1) var här av litet intresse och visas inte. I texten till respektive art har vi kommenterat deras status allmänt i Sverige samt biotopkrav. Dessa uppgifter har hämtats från Svensk häckfågelatlas (Svensson m.fl. 1999) och från Svenska häckfågeltaxeringens hemsida (Lindström 2004).

Omberg ingick även i inventeringen Svensk fågelatlas på 1970-talet. I de 5x5 km stora inventeringsytorna som berörde berget ingick även delar av den omgivande Östgötslätten och Dags mosse. Därför är en jämförelse med denna inventering inte meningsfull.

Ombergsatlasinventeringen utfördes av personal från Tåkerns fåltstation. Resor subventionerades med medel från Länsstyrelsen Östergötland.

Resultat och diskussion

Under inventeringen registrerades totalt 113 fågelarter. Resultatet presenteras på sid. 43-57 i form av atlaskartor för de 85 arter som i något delområde hade minst häckningskriterium 5, d.v.s ett permanent revir (på dessa kartor visas även kriterium 2-4, men ej 1, i andra delområden). Till häckfågeln hör också rörhöna, dock vid sidan av själva berget (Alvastra) och vi har inte presenterat den med karta. **Rastreringen på atlaskartorna har följande innebörd: svart är "säker häckning" (kriterierna 10-20), mörkgrått är "trolig häckning" (kriterierna 5-**

Figur 1. Antal arter per delområde. Endast arter med häckningskriterie på två eller högre har tagits med.

9) och ljusgrått är "möjlig häckning" (kriterierna 2-4). Vitt betyder sålunda kriterium 1 eller att arten inte setts alls.

Arter med kriterium under 5 redovisas alltså inte på kartorna, ej heller med särskild beskrivning. Följande 18 arter hade kriterium 2-4 (möjlig häckning): storlom, häger, årta, kricka, kungsörn, havsörn, järpe, strandskata, skrattnäs, tretåig hackspett, tamduva, näktergal, rörsångare, kärrsångare, bergfink, steglits, gråsiska och st. korsnäbb.

Följande nio arter sågs under inventeringen utan tecken på häckning (kriterium 1): storskarv, knölsvan, grågås, brun kärrhök, blå kärrhök, trana, fisktärna, backsvala och stenskvätta.

I figur 1 visas artantalet i de olika delområdena. Här har vi räknat med arter som har kriterium möjligt till säker häckning. Mest artrika delområden med över 60 arter, var Höje, Om-

bergsliden och Oxbåset-Storpissan. Av kartan framgår att delområden i kanterna (branter och sluttningar) generellt är mer artrika än delområden uppe på berget. Ett undantag är delområdet Sydväst Vävergården på östra sluttningen med ett relativt lågt artantal.

I tabell 1 har vi listat de 16 arter med kriterium lägst 2 som är rödlistade eller är upptagna i EU:s fågeldirektivs bilaga 1. Bland de arter som har kriterium 5 eller högre är sex sårbara, en missgynnad och åtta arter finns i fågeldirektivets bilaga 1. Ett område om 760 ha på södra och västra delen av berget ingår i EU:s nätverk av skyddade områden, Natura 2000, både som SPA område (fågeldirektivet) och SCI-område (art- och habitatdirektivet). Där ska utpekade arter ha gynnsam bevarandestatus. I Natura 2000-objektet Omberg finns trädlärka och tjäder utpekade, men dessa påträffades inte i denna inventering. Tretåig hackspett och järpe vilka däremot inte finns upptagna i Natura 2000-objektet Omberg registrerades som möjliga häckfåglar.

Sveaskogs del av Omberg (alla delområden utom 6, 8 och 10) är sedan 2003 en ekopark med en naturvårdsinriktad skötselplan. Där har naturvårdsåtgärder satts igång som på lång sikt kommer att höja naturvärdena och generellt sett öka habitatens kvalité för fågellivet. Bristen på bohål är idag uppenbar, vilket t.ex. avspeglas i svaga populationer av svartvit flugsnappare och mesar utanför branterna. På sikt förväntas dock mängden död ved öka, vilket kommer att gynna hålhäckande fåglar. På kort sikt bör emellertid ett holkuppsättningsprojekt genomföras för att råda bot på hålbristen.

Det finns stora möjligheter att göra uppföljningar av naturvårdsåtgärderna inom ekoparken. Kvantitativa inventeringar bör göras i områden där åtgärder görs med kontrolltytor där naturvärdena är högre och åtgärder inte behövs.

Några arter som är aktiva tidigt på säsongen kan ha blivit underrepresenterade med vår metodik. Korsnäbbar häckar ju tidigt och är därefter svårinventerade. Detsamma gäller

Tabell 1. Rödlistade arter (NT = missgynnad, VU = sårbar) och arter som är upptagna i EU:s fågeldirektiv, bilaga 1, samt deras högsta häckningskriterium på Omberg.

Art	Rödlist.	EU	Krit.
Kungsörn	NT	X	2
Havsörn	VU	X	2
Fiskgjuse		X	20
Bivråk	VU	X	6
Pilgrimsfalk	VU	X	20
Järpe		X	4
Orre		X	5
Skogsduva	VU		7
Sparvuggla		X	5
Göktyta	VU		5
Spillkråka		X	20
M hackspett	VU		19
Tretåig hackspett	VU	X	2
Törnskata		X	20
Mindre flugsnappare	VU	X	8
Nötkråka	NT		13

ugglorna som i regel ropar tidigt på våren. Mindre hackspett är ofta tystlåten och kan senare på säsongen lätt förbises.

Tack

Tack till alla inventerare; Bengt Andersson, Bengt Arhall, Karl-Martin Axelsson, Ruben Brage, Anders Elf, Christer Eriksson, Lars Frölich, Ilze Girgensone, Jan Henriksson, Christer Kingård, Gunnar Myrhede och Lars Nilsson. Tack även till Tommy Tyrberg för synpunkter på manuskriptet.

Olle Jonsson

Sågarbostaden, Bjärka Säby
590 55 Sturefors

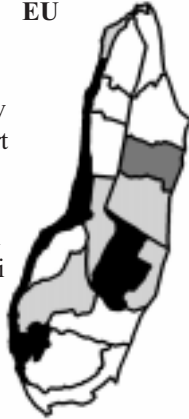
Lars Gezelius

Kummelgatan 13
595 52 Mjölby

Fiskgjuse *Pandion haliaetus* EU

Denna rovfågel har ökat i Sverige under slutet av 1900-talet och i ett europaperspektiv är det troligen den häckfågelart Sverige håller den största andelen av. Omberg hyser en mycket hög täthet av stammen med omkring 10 par, de flesta i grova tallar utmed bergets västra branter.

Pilgrimsfalk *Falco peregrinus* VU, EU

En art som även den är på fram-marsch och nu häckar drygt 100 par i Sverige. På Omberg finns sedan 1999 ett par. Häckningen har lyckats de flesta år. Viss störning har förekommit, bl.a. från båtar och en del närgångna skådare/turister, men häckningen har gått bra de flesta år. Troligen finns det utrymme för ytterligare ett par på berget.

Bivråk *Pernis apivoris* VU, EU

Det svenska beståndet beräknas till omkring 6000 par och arten minskar. I Sverige finns de högsta tätheterna i högproduktiva skogsområden, gärna luckiga lövbestånd med bryn och kantzoner. Omberg är ett gynnsamt område för arten, med höga häckningskriterier i fem delområden. Vi bedömer att det finns 3-4 par på berget.

Orre *Tetrao tetrix* EU

Den svenska stammen har en vikande trend sedan slutet av 1980-talet. Orren är de öppna markernas skogshöna och förutom på mossar och myrar finns den i tidiga successionsstadier efter bränder och kalhyggen. På Omberg finns den sistnämnda biotopen och orren hyser en blygsam stam. Minskat hyggesbruk i ekoparken kan inverka negativt på arten medan skogsbyte kan gynna den.

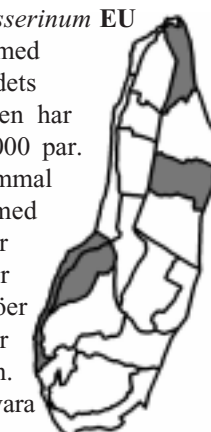
Skogsduva *Columba oenas* VU

Arten uppvisar sedan 1980-talet en starkt vikande trend i Sverige. De största tätheterna finns i småbrutna landskap med lövskogspartier i södra och östra Sverige. God tillgång på lämpliga bohål, t.ex. spillkråkehål, är viktigt. Även tillgång på goda födosöksområden som hagmarker, har stor betydelse. Glädjande nog har arten höga häckningskriterier i ca hälften av delområdena på Omberg

Sparvuggla *Glaucidium passerinum* EU

Sparvugglan är tillsammans med kattuggla och pärluggla landets vanligaste uggla. Populationen har uppskattats till omkring 15 000 par. Favoritbiotop tycks vara gammal granskog, rikt strukturerad med ett stort lövinslag. Kantzoner och bryn mot öppnare partier föredras också. Sådana miljöer finns på Omberg och arten är registrerad i fem delområden. Det säkraste reviret verkar vara vid Örnslid.

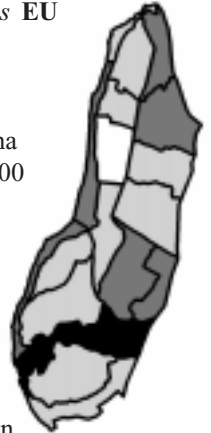
M. hackspett *Dendrocopus minor* VU

Arten har minskat kraftigt i Sverige under de senaste 30 åren. Populationen beräknas till 3000 - 6000 par. Den kräver lövskogar eller lövrik blandskog med ett stort inslag av död ved. Vinterreviret är stort, ca 700 ha, medan häckningsreviret endast är ca 40 ha (Viktander 1998). Arten är relativt fåtalig på Omberg och gynnas om lövskog, lövinslag och mängden död ved ökar i bestånden.

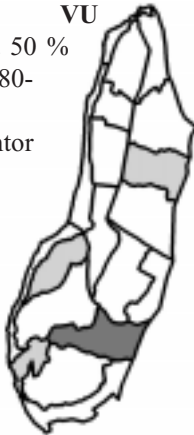
Spillkråka *Dryocopus martius* EU

Spillkråkan uppvisar en stabil population i Sverige under de senaste 30 åren. Arten är beroende av grova träd för sina bohål, i allmänhet träd över 100 år i södra Sverige, men har i övrigt inte så höga krav på skogens sammansättning. Reviren är stora, 400 - 1000 ha, vilket delvis kan förklara att den är registrerad över hela berget. Vi bedömer att 3-5 par finns på berget och att statusen är god.

Göktyta *Jynx torquilla* VU

Göktytan har minskat med ca 50 % i Sverige sedan början av 1980-talet. Den häckar i löv- och blandskogar med öppna gläntor eller i hagmarker. Arten är beroende av att det finns lämpliga bohål. Den äter framförallt marklevande myror. Har endast höga häckningskriterier i ett delområde, just där det finns ett mindre odlingslandskap på berget.

Törnskata *Lanius collurio* EU

Törnskatan har minskat med två tredjedelar i Sverige sedan 1975. Artens klassiska habitat är buskrika hagmarker men det storskaliga skogsbruket med kalhyggen erbjuder nya möjligheter. De buskrika granplanterade hyggena på Omberg tycks passa den mycket bra. Vi bedömer att det finns omkring 20 par på berget.

Nötkråka *Nucifraga caryocatactes* NT

Den svenska populationen är stabil med ca 10 000 par. Nötkråkan är beroende av hassel för sin försörjning. Häckningsbiotopen är däremot täta, flerskiktade gran-skogar. En kombination av dessa miljöer är därför nödvändig för arten. Håller permanenta revir livet ut. Arten ses tämligen ofta på Omberg utanför häckningstid men hade bara höga häckningskriterier i två delområden. Den är svårinventerad varför några kan ha förbisetts.

M. Flugsnappare *Ficedula parva* VU, EU

I Sverige häckar ca 500 par. Södra Omberg är en klassisk lokal för arten i Östergötland. Vid bokskogen strax norr om Ellen Key hävdas ett revir årligen. Den är svårinventerad då hanarna tystnar direkt efter det att häckning inletts. Den föredrar tät, ogallrad, ofta fuktig lövskog med hög krontäckning. Ofta saknas undervegetation. Kan även häcka i fuktiga gran-skogar. Naturvårdsåtgärderna i ekoparken kan således gynna arten.

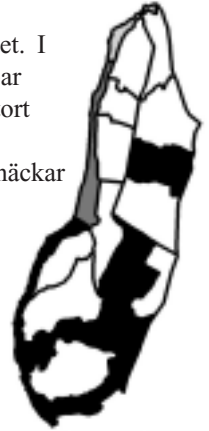
Gräsand *Anas platyrhynchos*

Denna vår vanligaste och minst kräsna simand förekommer med kanske 100 000 - 150 000 par i Sverige och beståndet har ökat sedan sjuttioalet. Flera par häckar på Omberg, dels vid bergets få naturliga småvatten, dels vid dammar. Under medeltiden anlade munkarna dammar för fiskodling vid Alvastra kloster och 1859-1934 uppförde den dåvarande skogsbruksskolan fiskdammar på andra platser på berget. Nio delområden har höga häckningskriterier.

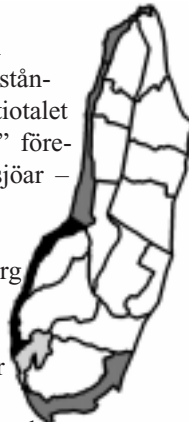
Knipa *Bucephala clangula*

Utbredd häckfågel i hela landet. I Sverige beräknas ca 75 000 par häcka. Den kan häcka vid i stort sett alla typer av vatten, även rinnande vatten. På Omberg häckar den utmed Vättern, men även invid de mindre dammar som finns uppe på berget. Den häckar i bohål och förekomst av bohål är en viktig faktor. Kan utnyttja gamla spillkråkehål.

Småskrake *Mergus serrator*

Småskranken har minskat sedan sjuttioalet och det svenska beståndet beräknades i början av nittioalet till 14 000 par. Denna "kustart" förekommer även i näringsfattiga sjöar – i södra Sverige endast i riktigt stora, djupa sjöar. I Vättern är arten ganska vanlig, vid Omberg med höga häckningskriterier (5-20) i fyra av de fem delområdena längs Vättern. Det är oklart om arten har minskat i Vättern de senare åren, vilket tycks ha skett i Östergötlands skärgård.

Storskrake *Mergus merganser*

Storskraken beräknas häcka med 10 000 - 20 000 par i Sverige och numerären tycks inte ha förändrats nämnvärt sedan sjuttioalet. Arten förekommer längs Ostkusten samt i näringsfattigare sjöar och vattendrag i hela landet. På Omberg konstaterades höga häckningskriterier i ett delområde vid Vättern och låga kriterier i ytterligare fyra delområden. Holkar vid vissa vatten på Omberg skulle kunna gynna beståndet.

Ormvråk *Buteo buteo*

Ormvråken föredrar halvöppna till öppna landskap med dungar och är troligen Sveriges vanligaste rovfågel, men den saknas i de inre delarna av Norrland och i fjällkedjan. Beståndet har beräknats till ca 35 000 par. Även på skogklädda Omberg är arten allmän. Det förestående mindre intensiva skogsbruket på Omberg, med färre hyggesytter, kan missgynna arten, men restaurering av kulturlandskap som pågår skapar nya jaktmarker.

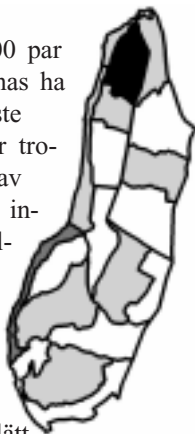
Sparvhök *Accipiter nisus*

Sparvhöken förekommer i hela landet. Beståndet har uppskattats till 15 000 - 20 000 par. Då den är allmän i skogsområden och gärna har sitt bo i tätare skogsbestånd är det förvånansvärt att så många som nio delområden på Omberg helt saknar häckningskriterier (2-20). Inventeringen visar på trolig häckning endast i ett delområde, vilket troligen är en underskattning som kan bero på att arten är mycket skygg kring sin boplats.

Duvhök *Accipiter gentilis*

Duvhöken häckar med ca 4000 par i Sverige och stammen beräknas ha minskat något under de senaste årtiondena. På Omberg häckar troligen 2-4 par. På norra delen av berget fanns ungar i bo under inventeringen. Tio av nitton delområden har kriterier för möjlig-säker häckning, vilket även visar fåglarnas jaktmarker. Observationer tyder på att Ombergsfåglar även jagar i det omgivande slättlandet under häckningstid.

Lärkfalk *Falco subbuteo*

Denna lilla falk som allmänt jagar kring Tåkern, ses mer sällan på Omberg. Arten häckar med ca 2000 par i landet och har ökat i sydöstra Norrland sedan sjuttioalet. Stammen i södra och mellersta Sverige tycks vara stabil under senare tid. På Omberg häckar något enstaka par.

Enkelbeckasin *Gallinago gallinago*

Enkelbeckasinen har minskat kraftigt de senaste årtiondena, vilket delvis får tillskrivas en minskning av betade fuktiga miljöer, även om den inte är lika hävdberoende som många andra vadare i södra Sverige. Arten har minskat med 75% i landet sedan 1975 och beståndet beräknas nu till mindre än 100 000 par. På Omberg har arten höga häckningskriterier i tre delområden. Den skulle gynnas av ökat bete i fuktiga/blöta miljöer på berget.

Morkulla *Scolopax rusticola*

Morkullan är ganska vanlig på Omberg, med lämpliga miljöer i nästan alla delområden. Häckningskriterier saknas i så många som sju delområden, vilket delvis kan bero på att få kvällsbesök gjordes under inventeringen. Arten, som föredrar fuktiga lövdominerade skogsmiljöer eller torrare skog med fukt-dråg och kärr, förekommer i hela landet med åtminstone en kvarts miljon par.

Skogssnäppa *Tringa ochropus*

Skogssnäppan föredrar skogsområden med tjärnar, kärr och bäckar. Arten är inte på tillbakagång och den svenska stammen har beräknats till högst 40 000 par. På Omberg finns ett relativt gott bestånd av skogssnäppa med högre häckningskriterier (5-10) i sex delområden och lägre kriterier (2-4) i ytterligare fyra områden. Återställande av hydrologin i dikade sumpskogar bör gynna arten på berget.

Drillsnäppa *Actitis hypoleuca*

Drillsnäppan är väl spridd vid sjöar och vattendrag i hela landet. Den finns även i marin miljö längs ostkusten. Populationen varierar kraftigt men utan någon särskild trendriktning. Beståndet i Sverige har uppskattats till ca 80 000 par. Den häckar vid steniga eller grusiga stränder, gärna med ett visst inslag av sand. För födosök kan den bege sig in i angränsande skog. En liten population finns längs Ombergs nordvästra strand.

Gråtrut *Larus argentatus*

En art som ökat kraftigt sedan städernas soptippar blivit en viktig födkrok under 1900-talet, särskilt vintertid. Samtidigt har den utvidgat sitt häckningsområde till sjöar i inlandet. Beståndet i Sverige beräknas idag uppgå till 50 000 - 100 000 par. Norra Omberg är faktiskt artens äldsta (redan 1829) kända inlandshäckplats i Sverige. Gråtruten häckar längs Ombergs stränder, framförallt i en mindre koloni på södra bergets västbrant.

Fiskmås *Larus canus*

En av våra vanligaste måsfåglar med 100 000 - 200 000 par i landet. En viss minskning rapporteras från flera håll i Sverige. Fiskmåsen häckar både i kolonier och i ensamma par. På fastlandet är de solitära häckningarna vanligast och så även på Omberg där några par häckar i branterna mot Vättern.

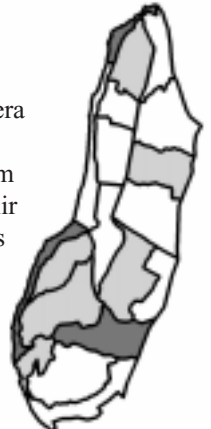
Ringduva *Columba palumbus*

En mycket vanlig art i Sverige, men visar en svagt vikande trend sedan början av 1990-talet. Den häckar i granskog eller grandominerad blandskog samt i Syd-sverige även i lövskog. Födosök sker dock på mer öppen mark. Det är sålunda ingen överraskning att ringduvan är en av bergets fem vanligaste fågelarter, vilket framgår av den punktruttsinventering som gjorts på Omberg (opubl).

Gök *Cuculus canorus*

Den svenska populationen är kraftigt vikande sedan 1980-talet. Det är svårt att konstatera häckning med de generella häckningskriterierna eftersom den är boparasit. Biotopen blir summan av biotoperna för dess värdarter, d.v.s. ett mycket brett spektrum. Tänkbara viktiga värdarter på Omberg kan vara rödhake, trädpip-lärka och trädgårdssångare.

Tornseglare *Apus apus*

Det svenska beståndet verkar stabilt. Kanske häckar upp emot en miljon par i landet. I Syd- och Mellansverige är den starkt knuten till bebyggelse. I Norrland, däremot, häckar den i naturliga bohål i träd, t.ex gamla spillkråkehål. Utbredningen på Omberg gäller sex delområden med bebyggelse i södra och nordöstra kanten av berget.

Gröngöling *Picus viridis*

Det svenska beståndet uppskattas till 20 000 - 40 000 par och tycks vara stabilt. Den är starkt knuten till lövskogsområden, helst där gammal gles lövskog växlar med öppna partier som hagmarker. Även öppningar som hyggen och hållmarker duger. Stapelfödan är myror. Omberg har en stark stam med höga häckningskriterier i åtta delområden. Arten kan öka med de naturvårdsåtgärder som planeras i ekoparken.

St. Hackspett *Dendrocopos major*

Vår vanligaste hackspett med 100 000 - 250 000 par. Den är delvis beroende av grankottproduktionen och beståndet varierar kraftigt mellan olika år. Arten finns i de flesta skogs- och trädmiljöer och har inte så stora krav på sin miljö. Den lever framförallt på granfrö. Omberg torde därför vara en miljö som passar arten utmärkt, vilket också inventeringen visar. Höga kriterier finns från de flesta delområden.

Kattuggla *Strix aluco*

Kattugglan är den vanligaste ugglan i Sydsverige. Beståndet uppskattas till 10 000 - 20 000 par. Hon är välkänd från parker, trädgårdar och kyrkogårdar. Arten föredrar ett småbrutet kulturlandskap, med skogsdungar, åkerholmar och bryn, men häckar även i barrskogar. Omberg har många lämpliga miljöer, bl.a. branternas grova ekar. Fem delområden har högre häckningskriterier. Arten kan dock begränsas av hålträdsbrist på centrala och östra Omberg.

Sånglärka *Alauda arvensis*

Denna art har minskat kraftigt i Sverige sedan sjuttioalet och beståndet beräknas nu uppgå till knappt en miljon par. Sånglärkan är framför allt en jordbruksmarkernas fågel men hon förekommer även i andra öppna miljöer. Troligen krävs ett ca 20 hektar stort öppet område för att kunna hysa ett häckande par. På Omberg finns därför endast något enstaka par, även om arten är vanlig i jordbrukslandskapet vid foten av berget.

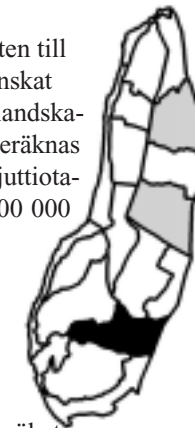
Hussvala *Delichon urbica*

Hussvalan är mindre kulturbunden än ladusvalan, men beståndet har som hos ladusvalan halverats sedan 1975. Arten förekommer i hela landet och populationen uppskattas till 100 000 - 200 000 par. Arten murar sitt bo på byggnader eller, som t.ex. på Gotland och i fjällen, på en klippvägg. På Omberg häckar hussvalan på byggnader vid Stocklycke, Höje och vid Borghamn.

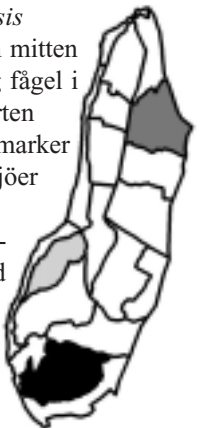
Ladusvala *Hirundo rustica*

Denna art är framförallt är knuten till öppna betesmarker och har minskat kraftigt i Sverige med odlingslandskapets tillbakagång. Beståndet beräknas ha halverats sedan mitten av sjuttioalet och uppgår till 150 000 - 300 000 par. Förekomsterna på Omberg stämmer rätt väl överens med områden med betesdjur. Arten häckar vid Höje, och kanske även vid Ombergsliden samt väster om Vävergården. Ladusvalan kan gynnas genom ökat bete på berget.

Ängspiålrka *Anthus pratensis*

Ängspiålrkan var i början och mitten av 1800-talet en mycket vanlig fågel i södra och mellersta Sverige. Arten minskade sedan kraftigt då våtmarker dikades ut och många häckmiljöer försvann. Minskat bete har ytterligare bidragit till tillbakagången. Arten förekommer med några enstaka par på Omberg och två delområden har högre häckningskriterier. Ängspiålrkan har de senaste åren av okänd anledning minskat kraftigt lokalt, bl.a. vid Tåkern.

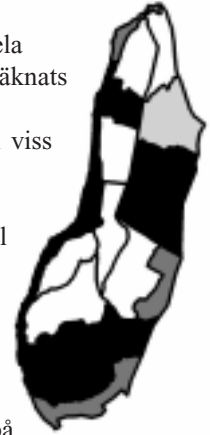
Trädpiplärka *Anthus trivialis*

En av Sveriges vanligaste fåglar, som av okänd orsak emellertid har minskat rätt kraftigt sedan mitten av åttiotalet. Beståndet beräknas till 3,5 - 7 miljoner par. Arten är spridd över hela Omberg och förekommer vid hyggen på bergets centrala delar, vid kulturlandskapsbryn och vid de naturligt öppna branterna. Endast två delområden har lägre häckningskriterier (2-4).

Sädesärsla *Motacilla alba*

Sädesärlan häckar allmänt i hela landet. Populationen har beräknats till en halv till en miljon par. Under de senaste åren har en viss minskning konstaterats. Den föredrar öppna miljöer med utsiktsplatser och tillgång till håligheter för bobygge. Den häckar gärna längs steniga och klippiga stränder. Dessa krav syns tydligt i utbredningen på Omberg, där den finns både längs Vättern och på bergets östra kant som gränsar till ett öppet kulturlandskap.

Järnsparv *Prunella modularis*

Järnsparven är tämligen allmän i hela landet och beståndet uppskattas till 1 - 2,5 miljoner par. Populationstrenden är nedåtgående efter en ökning under 1970-talet. Den häckar vid skogskanter och gläntor, t.ex. vid hyggesplanteringar eller i snårig buskmark. Den kräver tät, risig vegetation för bobygget. Den är tämligen allmän över hela Omberg.

Gärdsmyg *Troglodytes troglodytes*

Gärdsmygen är en vanlig häckfågel i framförallt södra Sverige. Populationen ökar och uppskattas till omkring en halv miljon par. Den häckar både i löv- och barrskog på frisk till fuktig mark med rik undervegetation, gärna nära hyggen där det finns rishögar och tät vegetation. I södra Sverige är dess biotopkrav relativt anspråkslösa. Den är vanlig över hela Omberg. De många rotvältorna erbjuder bra boplatser.

Rödhake *Erithacus rubecula*

En vanlig häckfågel i Sverige med ett bestånd på 3 - 6 miljoner par. Beståndet har varit tämligen stabilt under de senaste 30 åren. Den förekommer i många olika skogsbiotoper samt i parker och trädgårdar. I södra Sverige är den vanligare i löv- än i barrskog. Den födosöker mest på marken varför tillgång på mer eller mindre bar mark i täta trädbestånd är viktigt. Den är mycket vanlig över hela berget.

Buskskvätta *Saxicola rubetra*

Buskskvättan häckar i hela Sverige och beståndet uppskattas till 200 000 - 500 000 par. Efter en minskning under 1970-talet har populationen varit tämligen stabil. Den är tämligen flexibel i sitt biotopval. Den gemensamma nämnaren är dock öppna eller halvöppna marker med goda utsiktspunkter för födosök och sång. Den är sparsam på Omberg där den finns fläckvis på öppna marker.

Rödstjärt *Phoenicurus phoenicurus*

Rödstjärten häckar sparsamt i hela landet. Populationen minskade kraftigt i mitten av 1980-talet men har sedan dess varit tämligen stabil. Beståndet beräknas till 100 000 - 300 000 par. Den är en karaktärsart i gles, halvöppen äldre tallskog. Den undviker täta och fuktiga bestånd och utbredningen på Omberg ger en tydlig fingerisning om att så är fallet även här. Den finns framförallt i de västra branterna samt på några andra platser med öppna partier.

Dubbeltrast *Turdus viscivorus*

Dubbeltrasten förekommer i hela landet, utom i fjällkedjan, och den har troligen ökat kraftigt i Sverige sedan sjuttioalet. Beståndet beräknas till 75 000 - 200 000 par. I glesa äldre barrskogar, särskilt tallhed, är arten ganska vanlig. I tätare skog är tillgången på öppna födosöksområden viktig. Den har en kort sångperiod och är svårinventerad. Den finns säkert i fler än i de fyra delområden som har låga till höga häckningskriterier på Ombergskartan.

Björktrast *Turdus pilaris*

Björktrasten har expanderat söderut sedan 1700-talet och förekommer i hela landet med 750 000 - 1,5 miljoner par. Den häckar ofta i kolonier, gärna i anslutning till öppen mark, med de högsta tätheterna i småbrutet kulturlandskap. Arten saknas i sex delområden på Omberg, främst på de centrala delarna av berget. Arten kan tänkas öka vid restaurering av betesmark på berget.

Rödvingetrast *Turdus iliacus*

En tidigare nordlig art, som sedan 1940-talet expanderat söderut och nu förekommer i hela landet med 1 - 2 miljoner par. Rödvingen är vanligast i fuktiga skogar med rik undervegetation, men påträffas i de flesta skogstyper. Närheten till öppen mark är viktig. Arten har höga häckningskriterier (5-20) i nästan alla delområden på berget. Den bör som taltrasten gynnas av naturvårdsåtgärderna i Ekoparken, men en minskning av hyggesbruket kan verka i motsatt riktning.

Taltrast *Turdus philomelos*

Taltrasten är en mycket vanlig trast i hela landet och populationen tycks stabil med 1,5 - 3 miljoner par. Den är mindre beroende av öppen mark än våra andra trastar och förekommer i många typer av löv- och barrskogar. Rik och flerskiktad undervegetation gynnar arten och den häckar allmänt inom alla delområden och bör gynnas av åtgärder där vissa platser blir mer öppna genom bete, samtidigt som skogarna får en rikligare lövundervegetation.

Koltrast *Turdus merula*

Denna trast är vanlig i södra och mellersta Sverige, samt längs Norrlandskusten, och förekommer sparsammare i Norrlands inland. Arten började kolonisera tätorter i slutet av 1800-talet och expanderade i Norrland på 1930-talet. Koltrasten förekommer i nästan alla skogstyper men är vanligast i skogar med snårig underväxt och gläntor, eller vid hagmarker med buskrika bryn. Arten är vanlig i alla delområden på Omberg.

Härmsångare *Hippolais icterina*

Denna skönsjungande sångare är kräsen och föredrar glesa lövskogar med rikt busk uppslag. Härmsångaren förekommer i Syd- och Mellansverige, längs Norrlandskusten och i fjällbjörksregionen. Populationen har beräknats till 50 000 - 100 000 par. Arten är ganska ovanlig i Östergötland och på Omberg är dess främsta tillhåll lövskogar vid branterna. Populationen bör gynnas av en ökad utveckling av ädellövnaturskog på berget.

Svarthätta *Sylvia atricapilla*

Svarthättan häckar allmänt i södra Sverige. Populationen beräknas till mellan en halv och en miljon par. Beståndet är stadigt ökande sedan 1970-talet. Den föredrar gles, äldre löv- eller blandskog på frisk till fuktig mark med rik undervegetation, men den finns även i rik granskog och i alkärr. Ombergs miljöer passar arten synnerligen väl och den tillhör de fem-sex vanligaste fågelarterna på berget.

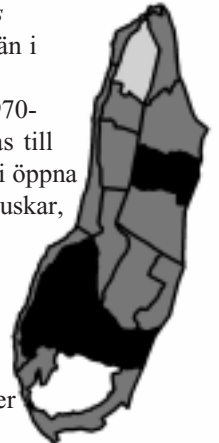
Trädgårdssångare *Sylvia borin*

Denna art är mycket vanlig i södra Sverige och norrut längs norrlandskusten. Beståndet har uppskattats till en till tre miljoner par. Den har ökat sedan mitten på 1970-talet, men med en viss minskning de senaste åren. Arten häckar främst i löv- och blandskogar rika på örter och buskar men finns även på hyggen med högvuxna örter och lövsly. Även för denna sångare passar Ombergs biotoper bra men den är något mindre allmän än svarthättan.

Törnsångare *Sylvia communis*

Törnsångaren är tämligen allmän i framförallt södra och mellersta Sverige. Den har ökat sedan 1970-talet och populationen beräknas till 1/2 - 1 miljon par. Den häckar i öppna miljöer med rik förekomst av buskar, t.ex. hagmarker, gläntor eller hyggen. Det är viktigt med högvuxen örtvegetation som hundkåx eller nässlor i reviret. Kan ibland förekomma i glesa kolonier. Den är väl spridd över hela berget i nämnda biotoper.

Ärtsångare *Sylvia curruca*

Ärtsångaren är tämligen allmän i Sverige med tyngdpunkt i söder. Populationen är stabil men starkt fluktuerande kring 150 000 - 400 000 par. Den föredrar buskrika bryn och kantzoner, buskrika hagmarker, skogs-gläntor och även yngre skogsplanteringar. På Omberg finns den framförallt på buskrika hyggen samt i de västra branterna.

Lövsångare *Phylloscopus trochilus*

Lövsångaren är i konkurrens med bofinken den vanligaste fågelarten i Sverige med upp emot 15 miljoner par. Populationen är tämligen stabil eller något ökande. Arten finns i de flesta miljöer som hyser träd eller buskar. Den föredrar dock lövskog och tätheterna är lägre i större områden med uppvuxen skog, i motsats till dess släkting grönsångaren. Arten är näst efter bofinken bergets vanligaste fågelart.

Gransångare *Phylloscopus collybita*

Gransångaren förekommer i Sverige med två raser; en nordlig och en sydlig, med Mälardalen som ungefärlig gräns. Den nordliga rasen har minskat kraftigt, medan den sydliga har ökat men den har bara funnits några årtionden i Sverige. Beståndet uppskattas till 100 000 - 400 000 par. Den sydliga rasen föredrar högvuxen skog med frodig undervegetation, framförallt i löv- eller blandskog. Under de senaste åren har arten ökat på Omberg och ca fem hanar brukar hålla revir.

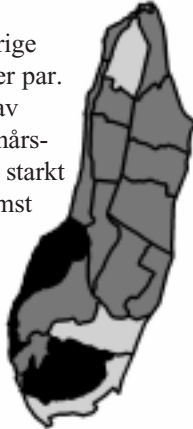
Grönsångare *Phylloscopus sibilatrix*

Beståndet i Sverige har ökat på senare år och uppskattningsvis finns drygt 200 000 par. Arten har låg ortstrohet och kan variera lokalt mellan olika år. Den finns i både barr- och lövskog. Kravet är dock att det ska vara gammal, högstammig skog med sparsam markvegetation och viss lövunderväxt. Detta krav tillgodoses väl på Omberg, i både gran- och lövskogar, varför det inte är förvånande att den är allmän och väl spridd över hela Omberg.

Kungsfågel *Regulus regulus*

En art som är allmän i hela Sverige med ett bestånd på 2 - 5 miljoner par. Dess numerär styrs till stor del av vintervädret och kraftiga mellanårsvariationer förekommer. Den är starkt knuten till granskog och då främst äldre, tätvuxen sådan. Arten är allmän och väl spridd på Omberg. Några lövskogsrika områden i söder hyser dock klart lägre tätheter.

Grå flugsnappare *Muscicapa striata*

Allmän till sparsam i hela Sverige. Populationen är stabil på ca en miljon par. Den häckar i många olika skogstyper men har en stark förkärlek till skogsbryn och gläntor. Arten finns även i parker och trädgårdar. Det ska vara ljusa och glesa miljöer. Den är inte hållbyggare. Det finns en klar tendens till lägre förekomst i de centrala delarna av berget med mer ensartade granbestånd.

Svartvit flugsnappare *Ficedula hypoleuca*

Allmän i större delen av Sverige med en tämligen stabil population på 1 - 2 miljoner par. Föredrar löv- eller blandskog, men den finns även i ren barrskog i lägre tätheter. Tillgången på bohål är begränsande. På Omberg är bristen på bohål avgörande, särskilt i de centrala delarna. Arten förekommer i relativt låga tätheter trots lämpliga biotoper i övrigt. Det är tämligen lätt att konstatera höga häckningskriterier, men endast 10 - 20 par häckar på berget.

Stjärtmes *Aegithalos caudatus*

Stjärtmesen förekommer sparsamt i södra och mellersta Sverige. Beståndet i Sverige uppskattas till 10 000 - 50 000 par, men stora variationer förekommer mellan olika år. Arten föredrar strandskog eller fuktiga björk- eller alskogar. Den anses ha minskat under de senaste 30 åren, troligen missgynnad av en minskad lövandel. Den förekommer sparsamt på Omberg med en tendens till högre täthet längs Vätterns stränder.

Talgoxe *Parus major*

Talgoxen är allmän i hela Sverige med en stabil population på 1,5 - 3 miljoner par. Den har stor flexibilitet i sitt biotopval, men eftersom den är hålhäckare blir tillgången på bohål en begränsande faktor. Den föredrar lövskog, gärna lite öppnare typer av skog. Arten är väl spridd på Omberg men hålbristen gör att det är relativt låga tätheter.

Blåmes *Parus caeruleus*

Blåmesen har ökat i antal sedan 1985. Den svenska stammen uppskattas till närmare en miljon par. Hon häckar allmänt i löv- och blandskogar, i trädgårdar och parker. Arten saknar häckningskriterier i en ruta på centrala delen av berget, vilket troligen både visar på brist på lövinslag i barrskogen och brist på bohål. Ökad lövskogsandel och lövinblandning i barrskogen på Omberg lär gynna arten, liksom ökad mängd död ved med fler ”andrahandsbostäder”.

Svartmes *Parus ater*

Svartmesen är en mindre kräsen barrskogsmes, som är vanlig i granskogar över hela Omberg. I södra Sverige förekommer den ibland även i lövskogsmiljöer. Det svenska beståndet, som uppskattas till 1/2 - 1 miljon par, betraktas som stabilt även om artens numerär varierar kraftigt mellan åren.

Entita *Parus palustris*

Entitan finns söder om Dalälven i olika typer av lövskog, gärna med fuktigare partier. Det viktigaste kravet tycks vara flerskiktad skog med ett rikt buskskikt samt förekomst av murkna träd och stubbar. Arten minskar och beståndet i landet uppskattas till 100 000 - 250 000 par. På Omberg är den begränsad till brantområdena. Större lövskogsandel, ökad mängd död ved och återställande av sumpskogar på berget gynnar entitan.

Talltita *Parus montanus*

Beståndet av talltita i landet har halverats sedan sjuttioalet, vilket tillskrivs förändringar i skogslandskapet med allt mindre andel gamla lövträd och död lövved. Arten förekommer i olika typer av barrskog, i blandskog och sällsynt även i ren lövskog. Att arten saknar häckningskriterier på de centrala och östra delarna av Omberg har troligen bl.a. att göra med brist på död ved och lövinblandning i skogen.

Tofsmes *Parus cristatus*

Tofsmesen är vanlig i södra och mellersta Sverige, men har minskat något de senaste decennierna. Beståndet har uppskattats till 150 000 - 500 000 par. Oftast påträffar man denna näpna mes i tallskog, men arten är ganska kräsen och föredrar inslag av fuktigare skog med björk och andra lövträd. Förekomsten av död ved är viktig både för bo-bygge och födosök. Den bör gynnas av ökad andel lövträd och död lövved i barrskogarna.

Nötväcka *Sitta europaea*

Nötväckan har ökat markant sedan sjuttioalet och en expanderingsgräns har även skett i senare tid. För 50 år sedan fanns den inte alls i Norrland. Arten föredrar lövskog med äldre träd med uppsprucken bark. Arten är vanlig på Omberg och lär på sikt ytterligare öka med en större andel lövskog och större mängd äldre lövträd på berget.

Trädkryp *Certhia familiaris*

Trädkryparen tycks sedan sjuttioalet ha haft en stabil population i Sverige, även om numerären mellan år kan variera ganska mycket. Arten förekommer i alla typer av skog och har höga häckningskriterier (5-20) i alla utom ett delområde. Den gynnas dock av äldre skog, med grova träd med fårad bark, och populationen på berget lär gynnas av en utveckling mot mer naturskogsartad skog och en större andel lövskog/äldre lövträd.

Korp *Corvus corax*

Efter att i stort sett ha varit försvunnen från Mellansverige har korpen återhämtat sig starkt under senare delen 1900-talet. Det svenska beståndet uppskattas till ca 15 000 par. Som häckplats föredrar den, som på Omberg, klippbranter, men även grova träd nyttjas. Vi bedömer att två-tre par häckar på berget och de flesta delområden med låga häckningskriterier (2-4) visar jaktmarker.

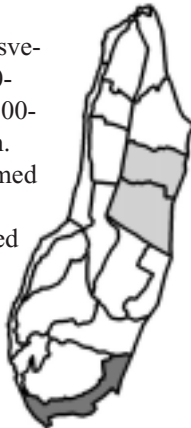
Kråka *Corvus corone*

Kråkan förekommer i hela landet och nyttjar de flesta miljöer utom stora sammanhängande skogområden utan hyggen. Beståndet är relativt stabilt, med en svag nedgång under 1990-talet, och uppgår till 250 000 - 500 000 par. På skogklädda Omberg finns en sparsam population som kan gynnas av ökat bete och missgynnas av utveckling av naturskogar.

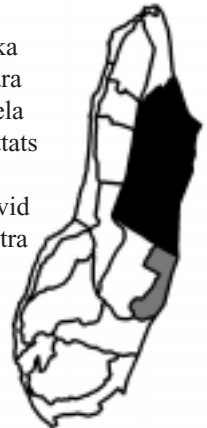
Kaja *Corvus monedula*

Kajan ökade i Syd- och Mellansverige under senare delen av 1800-talet och expanderade under 1900-talet upp längs Norrlandskusten. Arten har en stabil population med 150 000 - 400 000 par. Arten föredrar öppna kulturbygder med lövskogsdungar och häckar även vanligt inne i städer. På Omberg häckar arten i randområdet mot Östgötaslätten.

Skata *Pica pica*

Skatan föredrar öppna buskrika områden och förekommer i nära anslutning till människan i hela landet. Beståndet har uppskattats till 300 000 - 700 000 par. På Omberg har arten inte någon vid utbredning, utan häckar på östra delen av berget, där fyra delområden har höga häckningskriterier.

Nötskrika *Garrulus glandarius*

Nötskrikan är vanlig från Skåne till södra Lappland och har ett stabilt bestånd i Sverige som beräknats till 200 000 - 400 000 par. Arten föredrar äldre blandskog, och tillgång till ekollon är säkert en anledning till att den är vanligast söder om Dalälven, men den kan även häcka i ren barrskog. På Omberg är arten vanlig, men den är svårinventerad och har säkert högre häckningskriterier (5-20) i fler delområden än i de åtta som kartan utvisar.

Stare *Sturnus vulgaris*

Staren tillhör de arter vars bestånd har minskat mycket kraftigt i Sverige under de senaste 30 åren. Populationen är uppskattad till omkring en miljon par. Den trivs i ett heterogent landskap med ett stort inslag av betesmarker eller andra öppna gräsmarker. Den häckar i hålträd och är tämligen lättinventerad. Utbredningen på Omberg visar en tydlig förekomst på bergets perifera delar, där lämpliga hålträd finns nära öppen mark.

Stenknäck *Coccothraustes coccothraustes*

Föredrar områden med rik, flerskiktad ädellövskog av framförallt ek, bok, avenbok och fågelbär. Kan även häcka i granskog nära goda födosöksområden. Beståndet i Sverige har ökat under de senaste 20 åren och uppskattas till omkring 10 000 par. Omberg är en "klassisk" lokal för arten med förekomst sedan lång tid tillbaka. Idag är den talrik och spridd på hela berget. Troligen är det den stora förekomsten av framförallt fågelbär som bidrar till det.

Grönfink *Carduelis chloris*

Grönfinken hör till de arter som ökat påtagligt sedan häckfågeltaxeringen startade i Sverige 1975. Det svenska beståndet är troligen över 600 000 par. Den häckar i halvöppna, buskrika marker, t.ex. hagmarker med enbuskar, men även i skogsbyrn och unga granplanteringar. Arten är väl spridd på berget och mycket talrik.

Grönsiska *Carduelis spinus*

Beståndet fluktuerar kraftigt mellan olika år men populationsutvecklingen är svagt positiv. Arten är starkt beroende av granfrön och uppträder nomadiskt i förhållande till kottsättningen av gran. Den häckar i barrskog men till viss del även i lövskog. Det är svårt att påvisa höga häckningskriterier av den, vilket framgår av kartan. Ombergs rika granmiljöer torde passa arten mycket bra.

Hämpling *Carduelis cannabina*

Hämplingen har minskat starkt sedan mitten av 1970-talet. Beståndet i Sverige uppskattas till ca 200 000 par. Den lever till största delen på frön året om. Arten föredrar naturbetesmark med ett stort inslag av buskar eller buskrika byrn. Den undviker områden som är dominerade av skog. Omberg är sålunda ingen passande miljö generellt sett. Den glesa populationen kan öka vid kommande naturvårdsåtgärder.

Domherre *Pyrrhula pyrrhula*

Populationen har varit tämligen konstant de senaste 30 åren och beståndet i Sverige uppskattas till omkring 400 000 par. Den häckar i granskog eller grandominerad blandskog och föredrar olikåldriga, frodiga bestånd med rik undervegetation. Inventeringen visar att arten är väl spridd över hela berget men den är tystlåten och tämligen svårinventerad. Därav de låga kriterierna i många delområden.

Rosenfink *Carpodacus erythrinus*

Rosenfinken har invandrat österifrån och har en fläckvis utbredning i Sverige. Beståndet uppskattas till omkring 20 000 par och är troligen stabilt. Arten föredrar busk- och lövträds miljöer, gärna på fuktig mark i närheten till vatten. Den trivs också på lövrika hyggen. Den sistnämnda biotopen är ingen ovanlighet på berget och det är i dessa ytor, liksom i branterna, vi har höga förekomster.

M. korsnäbb *Loxia curvirostra*

Föredrar områden med sammanhängande granskog. Det är en typisk invasionsart som varierar stort i antal med granfrösättningen. Beståndet kan under goda år uppgå till 500 000 par. Den föredrar gles granskog, gärna i anslutning till öppnare partier. Omberg torde därför passa arten mycket bra. Vissa höstar sker också massuppträdanden på berget. Den är svårinventerad och häckar tidigt på året.

Bofink *Fringilla coelebs*

Bofinken är tillsammans med lövsångaren Sveriges vanligaste fågel med omkring 15 miljoner par. Den pågående häckfågeltaxeringen (punkttrutt) på Omberg visar att det är den vanligaste fågelarten också här. Tätheterna är större i löv- och blandskog än i barrskog. Tätheten är också större i kanterna av skogsbestånden. På Omberg finns mycket kantzoner mellan de många bestånden.

Gulsparrv *Emberiza citrinella*

Gulsparrven häckar allmänt i Sverige och beståndet uppskattas till 750 000 till 1 750 000 par. Arten har minskat sedan 1975 enligt häckfågeltaxeringen. Gulsparrvens häckningsområde är en kombination av öppna partier för födosök och snåriga, täta busk- eller skogsbestånd för boplatser. Det är en mycket vanlig fågel vid kantzoner till hyggen. Dessa finns det gott om på Omberg, vilket gör att den är vanlig på berget.

Sävsparrv *Emberiza schoeniclus*

Sävsparrven häckar i hela landet och populationen ligger mellan en halv och en miljon par. En viss minskning har konstaterats sedan 1990-talet. I ett längre perspektiv har dock arten ökat, troligen som en följd av minskad hävd vid sjöar och vattendrag. Den trivs bäst i fuktiga miljöer med vass eller buskar. På Omberg är den noterad på två platser vid småvatten.

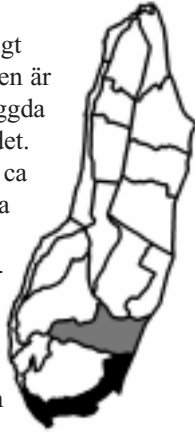

FOTO: KURT ADOLFSSON

Gråsparv *Passer domesticus*

Gråsparven har minskat kraftigt sedan början av 1980-talet. Den är dock tämligen allmän i bebyggda miljöer i södra halvan av landet. Beståndet har uppskattats till ca 500 000 par. Den är en av våra mest kulturbundna fågelarter och häckar framförallt i byggnader. Den är särskilt knuten till gårdar med djur, framförallt hästar. På Omberg är den bara noterad i två delområden där gårdsmiljöer finns.

Appendix 1. Lista över de häckningskriterier som användes i fågelatlasinventeringen på Omberg 2002-2004. Kriterierna bygger på de som utformades av Svensson m.fl. (1999).

Krit. Beskrivning

- 1 Fågelarten sedd under häckningstid.
- 2 Fågelarten sedd under häckningstid och i lämplig biotop.
- 3 Sjungande hane.
- 4 Par i lämplig biotop.
- 5 Fågel revirhävande på samma plats vid två besök, permanent revir.
- 6 Hane + hona i spel, lek, parning.
- 7 Besök vid sannolik boplatz.
- 8 Upprörd, varnande för ungar el. bo i närheten.
- 9 Adult med ruvfläckar.
- 10 Bobygge, grävning eller uthackande av bohål.
- 11 Avledningsbeteende eller spelar skadad.
- 12 Använt bo påträffat.
- 13 Nyligen flygga ungar eller dunungar.
- 14 Adult in/ut, till/från bo på sätt som visar att boet är bebott.
- 15 Adult med exkrementssäckar.
- 16 Adult med föda åt ungar.
- 17 Äggskal påträffade.
- 18 Bo där adult setts ruvande.
- 19 Bo där ungar hörts.
- 20 Bo där ägg eller ungar setts.

Vy från de så kallade Mullskräerna, en brant där Visingsöformationens sedimentära bergarter följt med upp på berget i samband med förkastningens bildning.

Referenser

- Brovall, H. 1986.** Alvastra pålbyggnad, social och ekonomisk bas. Stockholms universitet.
- Göransson, H. 1989.** Dagsmosse - Östergötlands förhistoriska kalender. Svensk Botanisk Tidskrift 83:371-407.
- Lindström, Å. 2004.** Hemsida för Svensk häckfågeltaxering. www.biol.lu.se/zoekologi/birdmonitoring
- Sandberg, H., Olsson, B. O. & Forshed, N. 1992.** Omberg - en natur- och kulturguide. Ödeshög.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999.** Svensk fågelatlas. Vår Fågelvärld, Supplement 31, Stockholm.
- Tyrberg, T. 2002.** Ombergs fåglar 1829 - 2001. Vingspegeln 21:40-51.
- Wiktander, U. 1998.** Reproduction and survival in the lesser spotted woodpecker. Dissertation. Lund. 1998.